

Kıbrıs Ağzında Gereklik Üzerine

Mine Güven

Beykent Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi İngilizce Mütercim-Tercümanlık Bölümü,
Ayazağa Hadım Kuru Mevkii 34396 Sarıyer/İstanbul
mineguven@beykent.edu.tr

(Received August 31 2015; accepted November 6 2015)

ÖZ: Bu çalışmada Kıbrıs Ağzı'nda gerekliğin bir kiplik kavramı olarak nasıl ifade edildiği incelenmektedir. Anlambilim-edibilim bağlamında değerlendirilen, çeşitli kaynaklardan elde edilmiş verilerin nitel çözümlemesi, Kıbrıs Ağzı'nda gerekliğin *-mAll* biçimbiriminden çok *meçbur*, *lazım*, *illa*, *mutlaka*, vb. gibi çevrik ya da sözcüksel yollarla anlatıldığını göstermektedir. Bu açıdan, Kıbrıs Ağzı'nda gerekliğin Ölçünlü Türkçe'de olduğundan daha az dilbilgiselleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kuramsal açıdan ise incelenen yapıların davranışının yeterli düzeyde açıklanabilmesi için mantıksal yaklaşıma özgü kavramların yanısıra birtakım anlamsal ve edimbilimsel kavramlara başvurulması gerektiği görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Kıbrıs Ağzı, kiplik, gereklik, bilgisellik içeren, yükümlülük içeren, zorunluluk

On Necessity in Cypriot Turkish

ABSTRACT: This paper focuses on the expression of necessity as a modal notion in Cypriot Turkish. A qualitative analysis of data gathered from various sources reveals that periphrastic or lexical expressions such as *meçbur* 'obliged,' *lazım* 'necessary,' *illa* 'insistently,' *mutlaka* 'definitely,' etc. rather than the necessitative mood marker *-mAll* serve to express various subcategories of necessity in Cypriot Turkish. These findings suggest that necessity in Cypriot Turkish is less grammaticalized than in Standard Turkish. For an adequate account of the behaviour of the structures analyzed, a number of further semantic and pragmatic notions seem to be required in addition to those offered by the logical approach to modality.

Key words: Cypriot Turkish, modality, necessity, epistemic, deontic, obligation

1 Giriş

Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin konuştuğu Kıbrıs Ağzı (KA), Ölçünlü Türkçe'den (ÖT) başta sözcük vurgusu ve tümce ezgisi olmak üzere, biçimbirimlerin yüklendikleri görevler ve sözdizim açısından da çeşitli farklılıklar göstermektedir (Vancı-Osam, 2001). Bu çalışmada, çeşitli kaynaklardan toplanmış veriler ışığında bir kiplik türü olan gerekliğin KA'nda

nasıl ifade edildiği araştırılacaktır. Çalışma şöyle düzenlenmiştir: İkinci bölümde, mantıksal yaklaşım çerçevesinde önerilen gereklik kipliği ayrımları tanıtılacak ve ÖT’de gereklik konusundaki temel çalışmaların bulguları özetlenecektir. Üçüncü bölümde, veri tabanı, yöntem ve sınırlılıklardan bahsedilecektir. Dördüncü bölümde ise anlambilim-edimbilim bağlamında yapılacak ayrıntılı bir nitel çözümleme yoluyla, KA’ndaki gereklik yapılarının davranışının mantıksal yaklaşıma özgü kavramlarla açıklanıp açıklanamayacağı saptanmaya çalışılacak ve açıklanamadığı görüldüğü durumlarda çağdaş kuramsal yaklaşımlarda önerilmiş birtakım anlamsal ve edimbilimsel kavramlara başvurulacaktır. Sonuç bölümünde ise bulgular özetlenerek yeni araştırmalara konu olabilecek noktalara dikkat çekilecektir.

2 Gereklik Kipliği

Anlamsal bir ulam olan kiplik, konuşucunun önermeyle ilgili öznel değerlendirmesini gösterir. Bu ulam, alanyazınında konuşucunun önermedeki olay ya da durum karşısındaki tutumunun yanısıra olasılık, zorunluluk, yeter(li)lik, istek gibi çeşitli anlamsal ayrımlarla da ilişkilendirilmiştir. Bu ayrımlar bağımlı biçimbirimlerle olduğu gibi yardımcı eylem, belirteç ve parçacık gibi bağımsız biçimbirimlerle de anlatılabilir. Bildirme (indicative) ve tasarlama (subjunctive) altulamalarını kapsayan kip ise çoğu zaman dilbilgisel yollarla (örn. ekim eki) gösterilir.

von Fintel (2006)’ya göre kiplik, mantık alanının temel kavramlarından olabilirlik (possibility) ve gerekliğin (necessity) ifadesiyle ilgili bir dilsel anlam ulamıdır (s. 1). Dilbilim alanında özellikle üzerinde durulan üç kiplik türü, bilgisellik içeren (epistemic) kiplik, yükümlülük içeren (deontic) kiplik ve erk/gizil güç içeren (dynamic) ya da ortam kaynaklı (circumstantial) olarak adlandırılan kipliktir. Her tür kendi içinde olabilirlik ve gereklik kavramlarını ifade eder. Örneğin, yükümlülük içeren kiplikte, önermedeki olay ya da durumun, yasalar ya da ahlak ilkeleri vb. bağlamında olabilirliği, gerekliliği, zorunluluğu ya da izin verilebilir olup olmadığı değerlendirilir (von Fintel, 2006, s. 2).

Mantıksal yaklaşımı benimseyen van der Auwera ve Plungian (1998)’de gereklik altulamaları dillerarası karşılaştırmayı kolaylaştırmak amacıyla ayrıık kümeler olarak ele alınmaktadır (Bkz. Tablo 1). Bu sınıflamaya göre, bilgisellik içeren gereklik, kesinlik ve görece olarak yüksek olasılık derecesiyle ilişkilendirilmiştir (s. 81). Bir başka deyişle, konuşucu, önermedeki olayın/durumun gerçekleşeceğine dair güçlü bir inancı olduğunu ifade eder.

Tablo 1: Van der Auwera ve Plungian, 1998, Tablo 1, s. 82'den uyarlanmış biçimiyle gereklik altulamları

Bilgisellik içeren gereklik (olasılık)	Gereklik		
	Bilgisellik içermeyen gereklik		
	Katılımcı-içi gereklik (gereksinim)	Katılımcı-dışı gereklik	
(Yükümlülük içermeyen gereklik)		Yükümlülük içeren gereklik (zorunluluk)	

Bilgisellik içermeyen gereklik ise katılımcı-içi (participant-internal) ve katılımcı-dışı (participant-external) gereklik olmak üzere iki altulama ayrılır (s. 80-84). Katılımcı-içi gereklik, (1)'de olduğu gibi içten gelen bir gereksinimi anlatır (van der Auwera ve Plungian, 1998, s. 80, örn. 1b).

- (1) Boris needs to sleep ten hours every night for him
Boris gereksinim duyar uyumak 10 saat her gece onun için
to function properly.
işlev görmek düzgünce
'Düzenli iş görebilmesi için Boris her gece 10 saat uyu-malı/Boris'in her
gece 10 saat uyu-ma-sı gerek-iyor/uyu-ma-sı lazım/uyu-ma-ya
gereksinim-i var/uyu-ma-ya mecbur.'

Katılımcı-dışı gereklikte ise katılımcının dışındaki ortam/çevresel koşullar (circumstances), olayın/durumun gerçekleşmesini ilgili katılımcı açısından gerekli kılar. Katılımcı-dışı gereklik, yükümlülük içeren ve yükümlülük içermeyen (non-deontic) olarak ikiye ayrılır. Bir yükümlülüğün söz konusu olmadığı (2)'de, istasyona ulaşmak için 66 no'lu otobüse binmek, katılımcı açısından bir gereklidir (van der Auwera ve Plungian, 1998, s. 80, örn. 2b).

- (2) To get to the station, you have to take bus 66.
ulaşmak istasyona sen/siz zorundasın(ız) al- otobüs 66
'İstasyona ulaşmak için 66 no'lu otobüse bin-meli-sin-iz/bin-me-niz
gerek-iyor/bin-me-niz lazım/??bin-me-ye gereksinim-iniz var/bin-me-ye
mecbur-sun-uz.'

Yükümlülük içeren gereklikte ise katılımcının dışındaki zorlayıcı ortam/çevresel koşullar arasında, toplumsal ya da ahlaksal normlar ve/veya katılımcıyı söz konusu olay/durum ile ilgili bir eyleme yönelten kişi(ler) sayılabilir (van der Auwera ve Plungian, 1998, s. 81, örn. 3b). Bir başka deyişle, katılımcı, toplumsal/ahlaksal kurallar, resmi düzenlemeler (örn. yasa, yönetmelik vb.) ya da katılımcı üzerinde gücünü/yetkisini kullanan bir

konuşucu dolayısıyla (bazı yaklaşımlarda zorunluluk (obligation) olarak da adlandırılan) bir yükümlölük altına girer.

- (3) John must leave now.
John mecbur ayrıl- Şimdi
'John artık git-meli/John'un artık git-me-si gerek-iyor/git-me-si
lazım/??git-me-ye gereksinim-i var/git-me-ye mecbur.'

(1-3)'teki tlmcelerin çevirilerinden de anlaşılacağı üzere T'de gereklik dilbilgisel (rn. *-mAll*), sözcüksel (rn. *gerek-*) ya da çevrik (periphrastic) (rn. *-mA-yA mecbur*) yollarla ifade edilebilmektedir. Ayrıca, *-mAll*, *gerek-* ve *lazım* her üç örnekten de kullanılabilirken, *mecbur*'un sadece (3)'te, *gereksinimi ol-*'un ise sadece (1)'de tam anlamıyla kabul edilebilir olduğu grlmektedir. T'de gereklik konusunu ele alan çalışmalar arasında Kocaman (1996) ve Corcu (2003, 2005, 2008) sayılabilir. T'de gereklik kipliğinin anlatım yollarını tartışan nc çalışma olan Kocaman (1996)'daki *-mAll* ile *gerek-* biimbirimleriyle ilgili saptamalar Őyledir: (i) emir kipiyle benzerlik taşıyan *-mAll*, kibarlık içermeyip edilgen yapılar da daha kibar bir nitelik kazanırken (s. 105), *gerek* yapıları daha fazla kişilerarası uzaklık gösterdiği için daha fazla kibarlık içerir (s. 107). (ii) *-mAll* görece olarak daha öznel, *gerek* ise daha nesneldir (s. 107). (iii) *-mAll* gayriresmi ve konuşma diline özgü (s. 105), *gerek* ise resmi ve yazılı dile özgüdür (s. 107). Kocaman (1996)'da yer alan bir başka gözlem ise gerekliğin görece olarak daha güçlü ya da daha zayıf olabilmektedir: rn. *şart* ve *zorunlu* gibi sıfatlar daha güçlü gereklik (zorunluluk) gösterir. Corcu (2008) ise *gerek* ile *-mAll* biçimbirimlerinin kiplik alanı kısıtlaması olmaksızın hem gereklik hem de zorunluluk gösterebildiğini, *zorunlu/zorunda*, *şart* ve *mecbur* biçimbirimlerinin ise zorunluluk ifade ettiğini gözlemlemiştir.¹ Corcu (2008)'de ele alınan biçimbirimlerin dağılımı Őyledir: *gerek* (%38,11) > *-mAll* (%29,99) > *zorunda/zorunlu* (%13,69) > *şart* (%11,99) > *mecbur* (%6,30) (s. 104, Grafik 3).²

¹ alışmasını Papafragou (2000)'e dayandıran Corcu (2008)'de ele alınan altı kiplik alanı bulunmaktadır. Zorunluluk altında (i) düzenleyici (rn. yasa, yasak, kural, yetki), (ii) inanca dayalı (rn. günah, din kuralları) ve (iii) toplumsal (rn. ayıp, gelenek-görenek) olmak üzere üç kiplik alanı bulunur. Bu alanlarda daha güçlü bir yaptırım söz konusu olduğundan önermedeki olayın/durumun gerçekleşme olasılığı daha yüksektir. Gereklilik altında ise (i) ideal-merkezli, (ii) olağan-merkezli ve (iii) istekler, kişisel inanç ve görüşler olmak üzere üç kiplik alanı bulunur. Bu alanlarda güçlü bir yaptırımdan çok kişisel görüşler söz konusu olduğu için olayın/durumun gerçekleşme olasılığı daha dşktir.

² Corcu (2008)'deki sormacanın bazı seçeneklerinde (11e, 15c, 22e, s. 112-113) *lazım(dır)* ifadesi geçmekle beraber *lazım*'ın "ok fazla türetimi olduğu" için

Kiplik konusunda son yıllarda yapılan çalışmalar arasında özellikle Nuyts (2006) ve Narrog (2012) öne çıkmaktadır. Bu çalışmaların özelliği, kipliğin hem anlamsal hem de edimbilimsel özelliklerini yansıtan kavramlar önermeleridir (örn. Nuyts (2006)'da ahlaksal arzu edirlilik (moral desirability); Narrog (2012)'de isteğe dayalılık (volitivity) ile söylem odaklılık (speech act orientation)). Bu çalışmalar, aşağıda veri çözümlemesi bölümünde sunulacak örnekler üzerinden ele alınacak ve böylece mantıksal yaklaşımdan farkları daha açık bir biçimde ortaya konulabilecektir.

3 Veri Tabanı, Yöntem ve Sınırlılıklar

Bu çalışmada kullanılan veri tabanı farklı özellikler taşıyan çeşitli kaynaklardan derlenmiştir: (i) Ağa-Batkan (2000), 67 Baf ve Limasol göçmeninin doğal konuşma kayıtlarını içermektedir. (ii) Magosa (2005): *Doğu Akdeniz Üniversitesi İngiliz Dili Eğitimi öğrencilerinin yaptığı görüşmeler*, Kıbrıslı Türk üniversite öğrencilerinin yaşça büyük aile fertleriyle gerçekleştirdiği söyleşi metinlerini içeren bir kaynaktır. (iii) Özokutan (2005), Magosa ve Lefkoşe'ye bağlı 8 yerleşim birimindeki 15 kaynak kişiden derlenmiş, hiç düzeltme yapılmadan verildiği için doğal dil özellikleri taşıyan 49 Kıbrıs halk masalı metnini kapsamaktadır. (iv) Baykara (2005)'te Haspolat (Lefkoşe), Bostancı (Güzelyurt), Akdoğan (Magosa) ve Yenierenköy (Karpaz) köylerindeki 35 kaynak kişiden KA'nda Rumca sözcüklerin kullanımı konusunda derlenmiş görüşme kayıtları sunulmuştur; 1974 sonrası doğan kaynak kişilerin dilinde ÖT'den etkilenme görülmektedir. (v) KKTC Cumhuriyet Meclisi Tutanak Dergisi (TD 1999/2, 9. Birleşim; TD 2014/2, 44. Birleşim) ise (bazıları Türkiye'de yükseköğrenim görmüş olduğu için ÖT etkisinde kalmış) milletvekillerinin konuştuğu resmi KA özelliklerini yansıtmaktadır. Toplam yaklaşık 175 bin sözcükten oluşan bu veri tabanının %37'si resmi dili yansıtırken (TD toplamı yaklaşık 65 bin sözcük), %63'ü günlük konuşma dilinin özelliklerini göstermektedir (i-iv arasındaki kaynakların toplamı yaklaşık 110 bin sözcük) (Bkz. Tablo 2).

değerlendirmeye katılmadığı belirtilmiştir (not 3, s. 102). İlerideki çalışmalarda, türetimi çok olan bir biçimbirimin sıklığının da yüksek olabileceği hesaba katılarak, ÖT'de gerekli gösteren bütün biçimbirimlerin dağılımının araştırılmasında yarar bulunmaktadır.

Tablo 2: Veri tabanındaki kaynaklarda gereklik gösteren biçimbirimlerin genel sayısal dağılımı

	TD 1999	TD 2014	Baykara 2005	Magosa 2005	Özokutan 2005	Ağa- Batkan 2000
<i>-mAll(-dIr)</i>	41 %26,6	15 %13	0 %0	0 %0	0 %0	0 %0
<i>gerek(-tir-); gerek³</i>	61 %39,6	30 %26,1	4 %10,5	0 %0	0 %0	1 %5
Sözcüksel biçimbirimler	20 %13	17 %14,8	15 %39,5	0 %0	3 %16,7	2 %10
Çevrik biçimbirimler	32 %20,8	53 %46,1	19 %50	8 %100	15 %83,3	17 %85
Toplam biçimbirim sayısı	154 %100	115 %100	38 %100	8 %100	18 %100	20 %100
Toplam (yaklaşık) sözcük sayısı	31.000	34.000	28.000	15.000	33.000	34.000
Biçimbirim/ sözcük oranı	%0,497	%0,338	%0,136	%0,053	%0,055	%0,059

Bu kaynaklarda gereklik gösteren dilbilgisel, sözcüksel ve çevrik yapılar aranmıştır. İlk aşamada, konuşma dilini yansıtan metinlerde (i-iv) *-mAll(-dIr)* ek(ler)ini taşıyan eylemlerin hiç bulunmadığı ve *gerek/gerek(-tir)-* yapılarına da nadiren rastlanıldığının görülmesi üzerine, sözcüksel ve çevrik yapıların daha ayrıntılı olarak incelenmesi gerektiği görüşüne varılmıştır. Karşılaştırma yapmayı kolaylaştırmak amacıyla, bu biçimbirimlerden daha sık kullanıldığı izlenimini yaratanlar seçilerek bütün kaynaklarda sayılmıştır (Bkz. Tablo 3 sözcüksel biçimbirimler: *mutlaka, kesinlikle, muhakkak, şart*; çevrik yapıda kullanılabilen biçimbirimler: *illa, lazım, mecbur, zorunda, durumunda*).⁴ Tablo

³ *Gerek* yapıları Magosa (2005) ve Özokutan (2005)'te görülmemiştir. Baykara (2005)'te *gerek-tir-*, *gerek duy-*, *gereksinim duy-* ve *-mAk gerek-* yapıları, meclis tutanaklarında ise *gerek-ir*, *gerek-iyor*, *gerek-mek-te-dir*, *gerek yok* vb. gibi ifadeler sıklıkla görülmektedir.

⁴ Tablo 3'teki başlıklar altında hesaba katılan yapılar şöyledir: *illa* başlığı altında *ille (de)*, *illa (da)*, *illa* Eylem-(y)A-; *lazım* altında *-mAk/-mA-sI lazım*, *lazım* Eylem-(y)A, Ad Öbeği *lazım*; *mecbur* altında *-mA-yA mecbur ol-/kal-*, *-mAk mecburiyetinde ol-/kal-*, *mecbur-* Eylem-(y)A, *mecburi*, *mecburen*; *zorunda* altında *-mAk zorunda ol-/kal-*; *durumunda* altında *-mAk durumunda ol-/kal-*.

2’de görüldüğü gibi, veri tabanında sayılan toplam gereklik yapısı sayısı 353’tür. Sözcüksel biçimbirimler toplamı (*gerek* yapıları da dahil edildiğinde) 153/353 (%43,3), çevrik biçimbirimler toplamı 144/353 (%40,8), ve dilbilgisel biçimbirimler toplamı 56/353 (%15,9) olarak bulunmuştur. Resmi dili yansıtan metinlerde biçimbirimlerin yüzdesel dağılımı şöyledir: Sözcüksel biçimbirimler 128/269 (%47,6), çevrik biçimbirimler 85/269 (%31,6) ve dilbilgisel biçimbirimler 56/269 (%20,8). Konuşma dilini yansıtan metinlerde ise dağılım şöyledir: Çevrik biçimbirimler 59/84 (%70,2), sözcüksel biçimbirimler 25/84 (%29,8) ve dilbilgisel biçimbirimler 0/84 (%0) (Ayrıntılar için bkz. § 4.5). Bu aşamada, gereklik gösteren biçimbirimlerin sayısının genelleme yapmaya olanak tanımayacağı anlaşıldığından ağırlıklı olarak nitel bir inceleme yapılmaya karar verilmiştir. Yapılan incelemedeki iki önemli sınırlılık (i) metinlerin içeriği dolayısıyla bilgisellik içeren gereklik işlevinde kullanılan yapıların azlığı (Bkz. § 4.1) ve (ii) bütün kaynaklarda öteki işlevleriyle de (örn. zaman/görünüş) sıklıkla yer alan *-(y)AcAK* ekinin dağılımına çalışmanın kısıtlı kapsamında bakılamamış olmasıdır.

Tablo 3: Veri tabanındaki kaynaklarda gereklik gösteren sözcüksel ve çevrik biçimbirimlerin genel sayısal dağılımı

	TD 1999	TD 2014	Baykara 2005	Magosa 2005	Özokutan 2005	Ağa- Batkan 2000
<i>mutlaka</i>	2 %3,9	7 %10	6 %17,7	0 %0	1 %5,6	0 %0
<i>kesinlikle</i>	4 %7,7	6 %8,6	1 %2,9	0 %0	2 %11,1	1 %5,3
<i>muhakkak</i>	13 %25	0 %0	8 %23,5	0 %0	0 %0	0 %0
<i>şart</i>	1 %1,9	4 %5,7	0 %0	0 %0	0 %0	1 %5,3
<i>illa</i>	0 %0	3 %4,3	0 %0	2 %25	5 %27,8	4 %21,1
<i>lazım</i>	15 %28,9	45 %64,3	3 %8,8	3 %37,5	5 %27,8	3 %15,8
<i>mecbur</i>	7 %13,5	0 %0	4 %11,8	3 %37,5	3 %16,7	9 %47,4
<i>zorunda</i>	7 %13,5	4 %5,7	8 %23,5	0 %0	2 %11,1	1 %5,3
<i>durumunda</i>	3 %5,8	1 %1,4	4 %11,8	0 %0	0 %0	0 %

Toplam biçimbirim sayısı	52 %100	70 %100	34 %100	8 %100	18 %100	19 %100

4 Veri Çözümlemesi

Bu bölümde KA'nda gereklik ifade eden örnekler, öncelikle van der Auwera ve Plungian (1998)'de önerilen gereklik altulamalarına göre sınıflandırılacaktır (Bkz. yukarıda Tablo 1). Ancak, bu ayrı kümelere hiç tartışmasız bir biçimde dahil edilemeyen örnekleri birbirlerinden ayırtmak için, Nuyts (2006) ve Narrog (2012)'de önerilen kavramlarda göz önüne alınacaktır. Son olarak da gerekliğin ifadesinde kullanılan yapılarla değinilecektir.

4.1 Bilgisellik İçeren Gereklik

Veri tabanında bilgisellik içeren gereklik gösteren dilbilgisel, sözcüksel ve çevrik ifade yolları aranmıştır. Bu işlevde kullanılmış *-mAll(-dIr)* örneğine hiçbir kaynaktan rastlanılmamıştır (0/56 (%0)). Gelecek eki *-(y)AcAK* ise bütün kaynaklarda sıklıkla kullanılmakta olup hem bilgisellik hem de yükümlülük içeren gereklik (Kırş. Kocaman, 1996, s. 106, örn. 16) ifade etmektedir. Örneğin, (4)'te konuşucu bahsedilen eylemin gelecekte gerçekleşme olasılığını çok yüksek görmekte ve bunu *elbette*, *kaçınılmaz*, *-(y)AcAK* ve *-Dir* biçimbirimlerini bir arada kullanarak anlatmaktadır.

- (4) Elbette bu konuda da günü geldiğinde, sırası geldiğinde bu konuda da çalışma yap-ıl-acak-tır, bu kaçınılmaz-dır. (TD, 2014/2/44)

Veri tabanında bilgisellik içeren gereklik işlevinde kullanılan çevrik yapı bulunmamaktadır. Tek istisna, çevrik yapılar arasında hesaba katılan ama (sözcüksel yapılarla benzer biçimde) belirteç olarak da kullanılan *illa (da)* biçimbirimidir (Bkz. (5)). Sözcüksel biçimbirimlerdeki (bilgisellik içeren gereklik işlevi açısından) dağılım ise şöyledir: *mutlaka* (13/16 (%81,3)); *muhakkak* (12/21 (%57,1)); *kesinlikle* (0/14 (%0)) ve *şart* (0/6 (%0)). Bu dağılımdan, *mutlaka* ve *muhakkak* belirteçlerinin ağırlıklı olarak bilgisellik içeren gereklik gösterdikleri anlaşılmaktadır. Örneğin, *mutlaka* belirteci, *-(mİş)-tIr* ekleriyle beraber kullanıldığı (5)'te yüksek olasılık göstermektedir.

- (5) Çünkü söylüyorum bu fonlar illa da yanlış maksatlar için kur-ul-ma-mış-tır zamanında. Ben o eskiden bu işleri yapan fonları düzenleyen arkadaşlarımızı da anmak istiyorum. Mutlaka bir hizmet için yap-ıl-mış-tır, mutlaka doğru hizmetler de ver-il-miş-tir. Belki yanlışlar olmuştur ama doğru hizmetler de ver-il-miş-tir mutlaka. (TD, 2014/2/44)

Veri tabanının bilgisellik içeren gereklik açısından sınırlı olmasının nedeni metinlerin içeriğidir. Söyleşi metinlerinde konuşucular, çoğu zaman geçmişte yaşadıkları olaylardan bahsettikleri için olasılık ifade eden yapılar kullanmamışlardır. Meclis tutanaklarında ise milletvekilleri, ideal olarak görüp gerçekleştirilmesini istediklerini, birtakım gözlemlere ya da doğru olarak sundukları bulgulara dayandırmaktadırlar. Bu durumda, takındıkları tutumu tam olarak benimsemedikleri çıkarımına yol açabilecek olasılık ifadeleri kullanmaları beklenemez. Bunun sonucu olarak, *-mAll(-dlr)* eki sıkça yükümlülük göstermesine rağmen, olasılık gösteren bir yapıda (örn. *ol-malıdır*) kullanılmamıştır.

Kuramsal açıdan değerlendirildiğinde, bunun aslında beklenen bir durum olduğu görülür. Narrag (2012)'ye göre kiplik, önermenin olgusal durumuna (factual status) gönderme yapan bir dilsel ulamdır. Buna göre, önermede ifade edilen olay/durum olgusal (factuality) açısından belirsizse - örneğin olay gerçekleşmemişse- olabilirlik ve gereklik kavramları açısından değerlendirilebilir (s. 6-7). Veri tabanındaki metinlerde ağırlıklı olarak gerçekleşmiş (olgusal) olaylardan bahsedildiğine göre, kiplik ifadelerinin, özellikle de bilgisellik içeren gerekliğin az görülmesi doğaldır.

4.2 Katılımcı-içi Gereklik

İçten gelen bir gereksinim gösteren katılımcı-içi gerekliğin, beslenme, uyku gibi kısıtlı bağlamlarda geçerli olduğu bilinmektedir (Narrag, 2012, s. 10). Veri tabanında, tanıma kısmen uyan iki örnek saptanmıştır. (6)'da *iste-* eylemi, (beslenme bağlamında) *gereksinimi ol-* anlamında kullanılmıştır. Ayrıca, barınma, katılımcıyı doğrudan etkileyen temel bir gereksinim olduğuna, (7)'deki gereklik de katılımcının kendisinden değil de göç ortamından kaynaklandığına göre, katılımcı-içi gereklik ile katılımcı-dışı yükümlülük içermeyen gereklik arasında kısmen örtüşme bulunan bir alan olmalıdır.

- (6) ... çolug çocug da varıdı, onnar da ye-dir-me isde-r-di. (Ağa-Batkan, 2000, s. 463)
'Çocukların da yedirilmeye gereksinimi vardı. (= Çocukları da doyurmak gerekirdi.)'
- (7) Sora dayısı dedi bize İşgele'ye da gıtdım ev bulayım. Alayım da galayım ta deden çıksın esirlikten. Bu Yeni İşgele'de. Lazım-ıdı gece evi. Yani bulduğun an içinden çık-ma-yca-ydım. Çünkü sen çıktın başkası girerdi. (Magosa 2005, T12)

4.3 Katılımcı-dışı Yüklümlülük İçermeyen Gereklik

Veri tabanında, bütünüyle çevresel koşullardan/ortamdan kaynaklanan yükümlülük içermeyen gereklik gösteren örnek bulunmamaktadır. Ancak, katılımcı-içi gereklikte olduğu gibi, başka kiplik altulamlarıyla örtüşme görülmektedir. Örneğin, (8-11), ortam ile katılımcının kişisel isteklerinin birleştiği bir örtüşme alanına işaret ediyor olabilir. (8)'deki olumsuz yapıda katılımcıların kendi istekleriyle tarımsal üretimden vazgeçtikleri gözlemi sunulmaktadır. Burada ilginç olan, (ÖT'de katılımcı-içi gereklik ifade etmek için kullanılması beklenen) *gereksinim duy-* yapısının *gerek duy-* anlamında kullanılmış olmasıdır. (9)'da konuşucu düş dünyasındaki varsayımlarına dayanarak, sihirli bir değneği gerekli görmektedir. Ancak bunun gerçekteşmesi olanaklı olmadığına ve gerçekteşmemesinin herhangi bir olumsuz sonucu olmayacağına göre burada gerçek anlamda bir gereklikten söz edilemez. (10) ve (11)'de de bir gereksinim ya da gereklikten çok, katılımcının kişisel istekleri söz konusudur: her akşam samsa tatlısı yemek ya da sevdiği kişinin hep güzel kalmasını istemek, istek ile gereklik kipliği arasındaki bağlantının bir kanıtı olarak görülebilir.⁵

- (8) ... teknoloji ilerledikçe gereksinim duy-man, yani çok fazla birşeyler yap-a-sın. (Baykara, 2005, s.121)
- (9) çok sihirli bir deynek lazım bize ki bu işden gurtul-alım. (Baykara, 2005, s. 131)
- (10) Bizim şeyimiz mesela Ramazan'da meşur datlımızıdıı. Soframızda her gece bulun-ma-sıı lazım-ıdı. Samsıı baklava gibidir. (Magosa, 2005, T12)
- (11) ben buna lazım bir şey yap-ayım da devamlı olarak böyle güzel bir giz galsın. (Özokutan, 2005, s. 295)

Narrog (2012)'deki isteğe dayalılık kavramı bu bağlamda anlam kazanmaktadır. Bu kavramının temelinde, ilk defa Jespersen (1924)'te önerilen irade/istek ögesi ("an element of will") kavramı yatmaktadır. İsteğe dayalılık niteliği, derecelendirilebilir olup (s.47; Şekil 2.3, s. 56), yükümlülük, amaç (teleological), istek (boulomaic) ve tercih (preferential) içeren kiplik altulamlarında bulunurken, örneğin erk/gizil güç, bilgisellik ya da kanıtsallık/tanıtsallık (evidentiality) içeren altulamlarda görülmez (s.48; Şekil 2.1, s. 49). Gerçekten de, yukarıdaki (bilgisellik içeren) (4-5) ile (katılımcı-içi/katılımcı-dışı yükümlülük içermeyen gereklik arasında yer alan) (6-7)'de

⁵ Bu bağlamda, -(y)A istek ekinin öncelikli olarak gereklik ifade etmek için kullanılan *lazım* ile bir arada kullanılması anlamlıdır ve gerekliğin KA'ndaki tarihsel gelişimiyle ilgili bir ipucu sunmaktadır. Bu konu, ileride yapılacak çalışmalarda ele alınmaya değerdir.

isteğe dayalılık görülmemektedir. Öte yandan, yukarıdaki (8-11)'de istek, aşağıdaki (12-14)'te ise amaç ayrımı öne çıkmaktadır.⁶

(12)'de bireyler (iç savaş) ortamında kendilerini korumaya yarayacak nesnelere yönelmektedir. (13)'te ise, -(y)AcAk ekli eylemler 2. tekil kişiye göre çekimlenmiş olsa da, konuşucu, dinleyiciyi herhangi bir eyleme yönlendirmemektedir. Hatta, edilgen yapı olmasa da, herse (keşkek) yapımı sırasında yapılması gereken (ÖT'de (*buğday*) *çırpılır*; (*tuz*) *konulur* biçiminde ifade edilebilecek) işlemler sıralanmaktadır. (14)'te ise iyi bir pastırma elde etmeyi sağlayacak koşullar belirtilmektedir. Ancak, 2. tekil kişiye yönelik *goycan* eylemi ve zorunluluk gösterdiği bilinen (Bkz. Kocaman, 1996; Corcu, 2008) *şart* sıfatı görülse de, katılımcı açısından gerçek anlamda bir yükümlülüğten bahsedilemez.

- (12) tabi bizim kövlüler görünca bu durumu, hade onnar da topuz aldı, deynek aldı, ne gerek-ir-sa-ydı aldılar onnar da. (Ağa-Batkan, 2000, s. 388)⁷
- (13) ...buyday açıldında gayrıg çırp-aca-n genni duzunu da goy-ca-n (Ağa-Batkan, 2000, s. 416)
- (14) ama malzemesini goy-ca-n tam. çimen is-der, duz, garabiber, sarmısag bunnarı goymasan, tam pasdırma çıgmaz bir tane agsagdın. ama o doluboş (= mahlep) şard-dır ani hebsini goysan bazı pasdırmalar alırsıñız da yenmez kokar işde o doluboş gidmez içine da onçü. (Ağa-Batkan, 2000, s. 507)⁸

4.4 Katılımcı-dışı Yükümlülük İçeren Gereklik

Mantıksal yaklaşımda bütün katılımcı-dışı yükümlülük içeren gereklik örnekleri tek bir ayrık kümede toplanmaktadır. Ancak, daha ayrıntılı bir sınıflamanın olanaklı olduğu belirtilen van der Auwera ve Plungian (1998)'de adı geçen iki kavram, konuşucunun özneliği ile zorunluluğun güçlü ya da zayıf olmasıdır (s. 82-83). Bu iki kavrama Kocaman (1996) da başvurmuştur (Bkz. yukarıda § 2).

⁶ Narrog (2012)'de ortam kaynaklı kipliğin kavramsal olarak istek içermese de kullanım açısından istekle bağlantılı olduğu belirtilmektedir (s. 48). § 4.4'te sunulan, dinleyicinin önermedeki eylemi gerçekleştirmeye razı olmasının beklendiği yükümlülük içeren örneklerde de isteğe dayalılık niteliği bulunmaktadır.

⁷ *Gerek-ir-sa-ydı* sözcüğü (içerdiği eklerin sıralanışı yüzünden) ÖT'de dilbilgisel değildir. Bu sıralamanın kaynağı ve KA'ndaki kiplik sistemini ne yönde etkilemiş olabileceği başka bir araştırmada ele alınabilir.

⁸ (14)'te de *iste-* eyleminin *gerektir-* anlamında kullanıldığı görülmektedir (krş. örn. 6).

Birinci kavram, Narrog (2012)'de 'sözeylem odaklılık' terimiyle karşılanmaktadır. Sözeylem odaklılık, başka yaklaşımlarda öznellik (subjectivity), kişilerarasılık (intersubjectivity) ve söylem odaklılık (discourse orientation) olarak adlandırılan ögelerin bir bileşimidir (s. 49). Alanyazınında, yükümlülük, tercih, istek, bilgisellik ve kanıtsallık içeren kiplik altulamalarının öteki altulamalara göre daha fazla sözeylem odaklılık gösterdiği gözlemlenmiştir (Şekil 2.2, s. 54). Sözeylem odaklılığın, (geleneksel yaklaşımlarda nesnellik (objectivity) olarak anılan) olay odaklılıkla (event orientation) beraber iki kutuplu, derecelendirilebilir bir sürem oluşturduğu düşünülebilir (s. 53).⁹

İkinci kavram ise Nuyts (2006)'da yine sözeylem odaklılık gibi derecelendirilebilir bir biçimde sunulmuştur. Yükümlülük kipliği, 'ahlaksal arzu edilirlilik' gösteren bir ulam olup, mutlak ahlaksal gereklikten arzu edilirliliğe, oradan da kabul edilirliliğe (acceptability) uzanan bir ölçek içerir (s. 5) (Ayrıca bkz. Nuyts, Byloo ve Diepeveen, 2010, s. 32).¹⁰

Görüldüğu üzere, çağdaş yaklaşımlarda yükümlülük kipliği için derecelendirilebilirlik öne çıkmaktadır. Bunun anlamı ise şudur: Yükümlülük içeren yapılar, sözeylem odaklılık ya da ahlaksal arzu edilirlilik derecelerine göre kendi aralarında sıralanabilir.

Veri tabanında çok sayıda katılımcı-dışı yükümlülük içeren gereklik örneği saptanmıştır. İlk aşamada, sırasıyla 2., 1. ve 3. kişiye yönelik yükümlülük içeren gereklik örnekleri, sözeylem odaklılık açasından ele alınacaktır.¹¹ Daha sonraki aşamada ise aynı örnekler ahlaksal arzu edilirlilik açasından değerlendirilecektir.

⁹ Narrog (2012)'ye göre sözeylem odaklılığın temelinde, edimsellik (performativity) kavramı bulunmaktadır (s.41). Bu kavram, Nuyts (2006)'da kiplik-sözeylem ilişkisindeki (ikili karşıtlılığa dayalı) iki kullanım olanağından biri olarak ele alınır. Konuşucu, konuşma anında önerme ile ilgili tutumunu tam olarak benimsiyorsa edimsel bir ifade kullanır. Öte yandan, betimselliğe (descriptivity) şu koşullarda başvurulur: (i) konuşucunun bütünüyle benimsediği bir tutum yoktur; (ii) varsayımsal bir olasılıktan bahsediliyordu; ya da (iii) herhangi bir olay/duruma karşı bir başkasının ya da konuşucunun kendisinin konuşma anından başka bir zamanda takındığı tavır bildiriliyordu (s. 15) (Ayrıca bkz. Nuyts, Byloo ve Diepeveen, 2010, s. 27).

¹⁰ Nuyts (2006)'ya göre böyle bir ölçekte olumsuz kutup olduğu varsayılırsa, arzu edilmezlikten mutlak ahlaksal kabul edilemezliğe varan olumsuz değerlerden de bahsedilebilir (s. 5).

¹¹ Coates (1983)'e göre, öznelliği (sözeylem odaklılık) arttıran etmenlerin başında, tümcenin 2. kişiye yönelik olması gelmektedir; öznellik, sırasıyla 1. kişiye ve 3. kişiye yönelik tümcelerde azalmaktadır. Öteki etmenler ise tümcenin öznesini eyleme yönlendiren bir konuşucunun bulunması, eylemin kılıcı gerektiren bir eylem olması ve öznenin canlı (animate) olmasıdır (s. 36-37).

Kipliğin edimbilimsel özelliklerinin bulunduğu; özellikle de konuşucunun 2. kişiye yönelik önermelerinde, buyurma (imperative), yasaklama (prohibitive), uyarma (admonitive) gibi sözeylemlerin ortaya çıktığı bilinmektedir (Bkz. Bybee, Perkins ve Pagliuca, 1994, s. 179).¹²

(15)'te, konuşucu (kadı), kendisine akıl danışanlar üzerindeki yetkisini kullanarak (emir eki taşıyan eylem bulunmasa da *-(y)AcAK* ve istek eki *-(y)A* taşıyan eylemler yoluyla) bir buyurma sözeylemi gerçekleştirmektedir: Türkler kendileri gizlice camiye zarar verecek ve suçu Rumlar'ın üzerine atacaktır. Yine (16)'da, *-(y)AcAK* ekli bir eylemin yanısıra, 2. tekil *-(y)A* istek ekiyle çekimlenen *meçbur et-* eylemiyle de) bir buyurma sözeylemi gerçekleştirilmiştir. Papazlar, bir Türk genci ile beraber olan Rum kızına kürtaj yapan doktoru tehdit etmektedir: Doktor, Türk gencini vaftiz olmaya zorlayacaktır. *-(y)AcAK* ve *kesinlikle* belirtecinin kullanıldığı (17)'de ise konuşucu (padişahın oğlu), dinleyiciyi (genç kız) olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir eyleme karşı uyarmaktadır.

- (15) be gid-eceg-siniz caminin kapularını pençereerni gır-acag-sınız ve de-e-siniz ki bunnar şarfoş oldular ve gidtiler camiye kilse yabsınnarmış şedsin. bu bu kefiyed geldiler der, şarhoş oldular, illa gır-sın-nar bu caminin kapularını; girsinner içine da kilse yabsınnar şei. (Ağa-Batkan, 2000, s. 388)
- (16) [*papazlar_k*] [*doktor-a_j*] dediler_k ‘ufag bir gızza sen çocuğ aldırđın,’ şudur budur ‘çağır-acak-sın_j adamı ve meçbur ed-e-sin_j geni ya rum ol-sun_i, al-sın_i bafdis ol-sun_i ver-elim_k ge bu gızı, veyahud da sonuç ne olacağı belli değıl.’ (Ağa-Batkan, 2000, s. 322)
- (17) “Bak der gendine bu maşayı saçından çıkartığın anda guş olun. Onçin der genne kesinlikle sasçından çıkart-ma-yca-n.” (Özokutan, 2005, s. 373)

1. kişiye yönelik örnekler ise (18-25)'te sunulmuştur. (18)'de, kral, başkalarından kendisine yöneltilebilen herhangi bir yükümlülük bulunmadığı halde, sorumluluk duygusuyla harekete geçmeyi uygun bulmaktadır. (19)'da konuşucu yurtdışında tedavi olabilmek için yabancı bir dilde iletişim kurmak durumundadır. (20)'de ise günlük gereksinimlerini gidermek için yakındaki kasabalara giden konuşucuya yöneltilmiş, yasalardan ya da başkalarından (Rumlar) kaynaklanan bir zorunluluk yoktur; sadece çevresel koşullardan

¹² Bybee, Perkins ve Pagliuca (1994)'e göre kılıcı-odaklı/kılıcıya yönelik (agent-oriented) kiplik, yüklem belirtiği olayın/edimin tamamlanmasıyla ilgili kılıcı üzerinde etkili olan iç ve dış koşulları içerir (s. 177). Konuşucu-odaklı/konuşucu kaynaklı (speaker-oriented) kiplik ise konuşucunun, dinleyiciye bu tür koşullar öne sürmesini sağlar (s. 179).

doğan ve ‘seeneksizlik’ olarak görülebilecek gtl bir gereklikten bahsedilebilir.

- (18) artık ben-im; git-me-m; lazım ben bir kralım sonucunda (zokutan, 2005, s. 324)
- (19) Ya da Londra’da olduğumda; mecbur gal-inca; doktora giderim; mecburum; yabancı dili gullan-ayım;. (Magosa, 2005, T12)
- (20) eved, garşılığlı rum girebilirdi alsın trkn malını. saten rumdan muhakgag al-ır-dı-g. nk köyün yanında kasabalar varıdı ki mejbur-udu-k gid-e-lim. (Ağa-Batkan, 2000, s. 328)

Benzer biçimde, (21)’de masal dünyasında, doğaüstü bir varlık olan Zmrd- Anka kuşu ile karşılaşan katılımcı, beden bütünlüğünü bozmak durumunda kalmıştır. (22)’de iç savaş durumunda yaşamlarını sürdürmek için başka çaresi kalmayan katılımcılar, evlerini terk etmiştir. (23)’te ise 8 çocukla geçinmenin zorluğuyla karşı karşıya kalan aile, Londra’ya göç etmiştir. (21-23)’n ortak özelliği, geçmişte gerçekleşmiş olaylardan bahsedilmesidir.

- (21) “Dur demiş genne sen demiş genne nein? demiş budundan et kesttin benim ağzıma attın.” “Et bitti ya mubarek demiş genne mecbur gal-dı-m; sağa et ver-me-ye; buraya en-elim.” (zokutan, 2005,s. 264)
- (22) e bu defa çarpışma başladı. artığ rumlar drd bir taraftan sardılar köyümüzü. e mejbur ol-du-g; biz; da ga-alım;. (Ağa-Batkan, 2000, s. 472)
- (23) ... fakad biz sekiz acığla iyi olamadığ geinemediğ ve landıraa gid-meg zorunda gal-dı-h... (Ağa-Batkan, 2000, s. 371)

Öte yandan, (24)’teki konuşucu, iç savaş sırasında yaşamsal tehlike karşısında kalan çocukları korumak için yapılmasını uygun gördüğü eylemi ifade etmektedir. (25)’te ise konuşucuların amacı, yaşamlarını sürdürmek için sınırı aşmak; bunun için de bölgenin coğrafi yapısı dolayısıyla önlerine çıkan dağı aşmaktır. (24-25)’i birleştiren özellik ise *lazım* evrik yapısının yantmcesindeki istek eki taşıyan eylemin konuşma anında gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin belli olmamasıdır. Bu yüzden, (geçmişteki olayların betimlendiği) bu örneklerde konuşucular bu belirsizliği ortadan kaldıracak ifadeler kullanmıştır: (24)’te *gtrdğ* ve (25)’te *geldiğ*.

- (24) heb asger doldu okulun içi. e dedig olmaz ocugları lazım galdır-alım başga yere. *gtrdğ* gardaşı oğlum varıdı paramalda. (Ağa-Batkan, 2000, s. 454)
- (25) virecaa geldiğ, yamur gider yamur gelir; ama lazım-ıdı gel-elim dağa. *geldiğ* dağın sdnde, landıroverler gavurun gider gelir, cilit. yanaşdığ biz

landiroverlerin yanında, te gaşınnar da geçelim hududu. (Ağa-Batkan, 2000, s. 345)

Konuşucuların 3. kişiye yönelik tümcelerinden bazıları aşağıda (26-30)'da örneklendirilmiştir. (26)'da yükümlülüğün kaynağı padişaktır; (hem -(y)AcAK hem de *yasak* biçimbirimi kullanılarak) bir yasaklama sözeylemi gerçekleştirilmiştir. Edilgen yapı içeren (27) ve (28)'de ise konuşucu (milletvekili) herhangi bir bireyi doğrudan hedef almadan olumlu sonuç getireceğine inandığı bazı önerilerde bulunmaktadır. (29-30)'da ise edilgen yapı yoktur; (30)'da zorunlulukla ilişkilendirilmiş sözcüksel bir yol olan *mecbur* (Corcu, 2008) kullanılmıştır. (29)'da devlet teşvikiyle yapılmış oteller konusunda söz alan milletvekili, (konuşma ortamında hazır bulunan ama 3. kişi olarak hitap edilen) ekonomi, maliye, bütçe ve planlama komitesi başkanını kira gelirlerinin vergisini yatırmayan oteller konusunda göreve çağırılmaktadır. (30)'da ise üretilen malları alma yükümlülüğü olduğu söylenen taraf, konuşma ortamında bulunmamaktadır (Türkiye). Milletvekili, halk adına konuştuğu için söz konusu katılımcıya bir yükümlülük yükleyebilecek yetkisi olduğunu düşünüyor olmalıdır. 1. çoğul kişiye göre çekimlenmiş *durumunda ol-* yapısıyla da kendisinin de dahil olduğu milletvekili grubunu bu işi üstlenmeye çağırılmaktadır.

- (26) Devrüsü gün *padişah* delal çağırır: “Odun yar-ma yasak kimse palta alıp eline sokağa çık-ma-yacak.” (Özokutan, 2005, s. 269)
- (27) Mesela bir kumarhanenin kiralanmasından doğan stopaj geliri,-Ø Maliyeye yatır-ıl-ma-sı; lazım. (TD, 2014/2/44)¹³
- (28) Ama Sayın Başkan, sayın milletvekilleri; Belediye Yasası bir bütün olarak ele al-ın-malı-dır. Orada herkesin görevleri ona göre toparla-n-malı-dır. (TD, 2014/2/44)
- (29) şimdi Birikim Başkan lazım o komite-yi topla-sın ve bu konuda bu Meclis bir görüş ortaya koy-sun. (TD, 2014/2/44)
- (30) ... ürettiğimiz ürününü Türkiye;al-mak zorunda-dır;, [*buna*] mecbur-dur;. Bu mecburiyeti onların kafalarına gerek-ir-se vura vura anlat-mak durumunda-yız. Burada üreticimizi üretimden uzaklaştırmak asla mümkün değildir. (TD, 1999/2/9)

(31-36)'da da 3. kişiye yönelik önermeler sunulmuştur. (33-35)'te -(y)AcAK-DI ekleri, (31)'de *goymadı, bırakmadı*; (32)'de *koydular* biçimbirimleri, ve

¹³ *Bu yoldan bu kadar çok araba-Ø geçtiğinin farkında değildim.* gibi eylemi geçişsiz olan yantümcelerde öznenin tamlayan eki taşınmasının yapısal olarak gerekmediği bilinmektedir (Erguvanlı-Taylan, 1994, örn. 3f, s. 34). (27)'ye bakılırsa KA'nda bu durum, edilgen bir eylemin konulaştırılmış öznesi için de geçerlidir.

(36)'daki konuşucunun kişisel deneyimi nedeniyle, (31-36)'nın geçmişte gerçekleşmiş olaylar içerdiği anlaşılmaktadır.

- (31) ... bunnarı *polisler goymadı*. İlla analarının yüzüne tükür-sün dünya güzeli döndüler gittiler evlerine gabul etmedi ertesi gün gocagari geldi: “Yahu.. dedi sizi davet etti padişah niye gelmediniz?” “Biz geldik dedi ama biz dedi polisler dedi *bırakmadı* geçelim illa dedi o gadının yüzüne tükür-elim biz gabul etmedik kadının yüzüne tükürelim. ...” (Özokutan, 2005,s. 370)
- (32) Bizim köyde [*Kaleburnu*] bir kanun *koydular* Rumca konuşan hapse girecek. (Baykara, 2005, s. 183)
- (33) yani temiz olduu esgiden şimdiki gibi deil ki. alır da gider. illa da o şeyi [*gelinin yatak çarşafını*] gösder-eceg-ler-di cumaa ağşamı. (Ağa-Batkan, 2000, s. 462)
- (34) ... gadın-erkek gittiğinde garısını aramaya düğünde adam vardı kapıda gomazdı erkekleri, hayır derdi, ben çağıracağım derdi. Filan isim gelsin deiyordu da gocası geldi. Erkek gir-me-ycey-di eve, öyle nizam goyduydu genne, *gaynana*. (Baykara, 2005, s. 103)
- (35) Eee kör olurdu çünkü, görmesiñ gadınları. Erkek kemaneci gözü kör olaca-ydı. Gözlüleri goymazlardı içeri. Kör kemaneci çalardı. (Magosa, 2005, T25)
- (36) [*Londra'da*] Girecen bi restorana ayle yeri deyil oturasın, alasın hanımını da gidesin ekilesin bi kenara da yeyesin ondan sonra oturasın sohbet edesin, gonusaşın, *öyle bir yer deyil*. Yeyen ga-acak o restorandan, oturamaz saatlarnan. (Magosa, 2005, T12)

4.4.1 Katılımcı-dışı Yüklümlük İçeren Gereklik ve Sözeylem Odaklılık

Sözeylem odaklılık açısından, yukarıdaki katılımcı-dışı yüklümlük içeren örnekler (15-36) değerlendirildiğinde, şu noktalar öne çıkmaktadır:¹⁴

(i) En yüksek sözeylem odaklılık, 2. kişiye yönelik tümcelerde görölmektedir. (17)'deki eylemin (*maşayı saından ıkart-*) gerçekleşmemesi

¹⁴ Sözeylem odaklılık, katılımcı-içi gereklik ve katılımcı-dışı yüklümlük içermeyen gereklik örneklerinde de çeşitli derecelerde görölmektedir. Örneğin, (konuşucuların geçmişteki olay/durumları betimlediği ya da güncel, genelgeçer olay/durumlarla ilgili gözlemlerine odaklandığı) (6-7), (8-10) ve (12-14)'le karşılaştırıldığında, bilgisellik içeren (4-5), konuşucunun önermedeki olayla ilgili kesin tutumunu gösterdiğinden; katılımcı-dışı yüklümlük içermeyen (11) ise 1. kişi katılımcının kendi isteğiyle eyleme yönelmesi nedeniyle, daha fazla sözeylem odaklılık göstermektedir (Krş. Narrog, 2012, şekil 2.2, s. 54).

katılımcının kendi çıkarına olacağından, (15-16)'daki kadar ağır yüze yönelik tehdit görülmemektedir. 1. kişiye yönelik önermeler arasında (18) ve (24), (eylemin konuşma anından sonra gerçekleşme olasılığı bulunduğu) ötekilerine göre daha fazla sözeylem odaklı görünmektedir. 3. kişiye yönelik önermeler arasında ise en fazla sözeylem odaklı olan (26)'dır. (27-30) arasındaki örneklerde konuşucu söz konusu eylemlerin gerçekleştirilmesi konusunda kesin bir tavır takınmıştır. Ancak edilgen yapı içeren (27-28), (29-30)'a göre daha az sözeylem değeri taşımaktadır çünkü bu sayede katılımcıdan ziyade olaya odaklanılabilmektedir. Özetle, konuşucuların, takındıkları tutumun arkasında durduklarını göstermek için edimsel kullanım olanağını yeğledikleri görülmektedir (Krş. Nuyts, 2006, s. 15).

(ii) Betimsel kullanımlar, olay odaklılığı arttıran bir etmendir (örn. 1. kişiye yönelik tümcelerden (19-23) ile (25)). Bu örneklerin ortak noktası, herhangi bir eyleme yöneltme çabasından ziyade, geçmişte gerçekleşmiş (örn. (20-23); (25)) ya da konuşma anında (örn. 19) geçerli bir olay/duruma dair gözlem/betimleme içermeleridir. Bir başka deyişle, önermedeki olay/durumun geçmişte gerçekleşmiş olması ya da olgusal olarak sunulması, önermenin olay odaklılığına yaklaşmasına neden olmaktadır. Örneğin, *-(y)AcAK* eki içeren (33-35)'te konuşucu, dinleyiciyi bir eyleme yöneltmek yerine geçmişteki olaylarla ilgili gözlemini aktarmaktadır. (33-35)'in yukarıdaki (yine *-(y)AcAK* eki taşıyan) (15-17)'ten farkı, geçmiş zamanda olmalarıdır. Geçmiş zaman eki bulunmayan (32) ve (36)'da ise bağlamdan olay/durumun geçmişte geçerli olduğu anlaşılmaktadır.

(iii) Olumsuzluk da sözeylem odaklılığı etkileyen bir etmendir. Aşağıda (37)'de, evlilik konusunda söz hakkı isteyen genç kıza annesi toplumun kurallarının buna izin vermediğini hatırlatmaktadır. (38)'de gelişen teknoloji sayesinde tarımsal üretimin, bireyler için bir zorunluluk olmaktan çıktığından bahsedilmektedir. Bu örneklerde olumsuzluğun etki alanı tümcenin yorumunu doğrudan etkilemektedir. Yukarıda (34)'te *-mA* eki ile gerçekleştirilen olumsuzluk (*girmeyeydi*) kipliği değil, eylemi etkilemektedir. Oysa (37-38)'de *değil* ile gerçekleştirilen tümce düzeyindeki olumsuzluk, kipliği etki alanına almaktadır. Olabilirlik ile gereklik arasındaki tamamlayıcı ilişki nedeniyle (Bkz. Kocaman, 1996, s. 108-109), (37)'de izin vermeme (*alacak değilsin = alamazsın*); (38)'de ise izin verme (*mecbur değilsin yetiştiresin = yetiştirmeyebilirsin*) anlamı ortaya çıkmaktadır. Bir soru tümcesi biçimindeki (39)'da ise konuşucu, üstdilsel olumsuzluk yoluyla herhangi bir yükümlülüğü kabullenmediğini belirtmektedir (= *alışmaya mecbur değildim; alışmadım*).

(37) Onaltı yaşında görücü usulüyle hiç tanımadığı biri gelir, seni annenden babandan ister. Senin haberin bile yok. Sen hiç söz sahibi deyilsin. Anneye saña gızar. İstediyin goca-yı al-acak deyil-sin ya der mesela. (Magosa, 2005, T25)

- (38) Gidip işte başka bir yerden alabilin, ulaşım kolaydır. Mecbur değil-sin; gendin yetiştir-e-sin; herşeyini. Fabrikalar var toplu olarak üredilir, marketler şeyler var, alabilin her yerden her istediğini, her ihtiyacını. Ama eskiden öyle değildi her şeyini gendin yetiştir-mek zorunda-ydı-n. (Baykara, 2005, s. 121)
- (39) şimdi godum ben urumca haberleri da yog kutlaacaglar onnarı şu vurdular geçen sene, yog geliller geliller şee yunanisdandan vaporunan. ötü gün geldi bir vapor, bir gemi geldi, dedi dolu komando ağnaman, vallahi ağnamam. hiçbir zaman eyle gabahad edmedim da luzum-udu yani aliş-ayım? *alişmadım*. (Ağa-Batkan, 2000, p. 502)

Toparlarsak, Coates (1983)'teki öznellik değerinin sırasıyla 2. kişiiden, 1. kişiye, oradan da 3. kişiye doğru azaldığı gözleminin KA açısından da geçerli olduğu görölmektedir. Edilgen yapının, geğmiş zaman yorumunun ve olumsuzluğun ise olay odaklılığı arttıran etmenler olduğu anlaşılmaktadır. Asıl ilginę olan nokta ise sözeylem odaklılık kavramının, örneğin aynı kişiye yöneltilmiş ve benzer yapıdaki örnekler arasında sezilen ayrımları (örn. (32) ile (36)) ortaya koymaya yetmemesidir.

4.4.2 Katılımcı-dışı Yükümlölük İçeren Gereklik ve Ahlaksal Arzu Edilirlik

Mantıksal yaklaşıma göre, ister toplumsal/ahlaksal kurallardan, ister resmi düzenlemelerden, isterse de konuşucudan kaynaklansın, katılımcının herhangi bir yükümlölük altına girdiği her durum katılımcı-dışı yükümlölük içeren gereklik olarak sınıflandırılmaktadır. Ancak, Nuyts (2006), ahlaksal arzu edilirlilik kavramını derecelendirilebilir olarak sunduğundan, benzer yapıdaki çeşitli örnekleri birbirlerine göre sıralamak olanaklı hale gelmektedir.

Örneğin, (32)'de yasalardan, (33)'te toplumda benimsenen ahlak kurallarından, (34)'te bireylerin ahlaksal beklentilerinden, (35)'te toplumun adetlerinden ya da (36)'da olduğu gibi kurumların kurallarından doğan gereklik görölmektedir. Bu örneklerin birbirine göre (sırasıyla (32-36)) giderek azalan yükümlölük gösterdiği söylenilebilir çünkü eylemin geręekleřmemesi durumunda katılımcının karşılaşacağı yaptırım giderek azalmaktadır. Bu durumda, en ağır yaptırım içeren örneklerin, süremin 'mutlak ahlaksal gereklik' ucuna yaklaştığı düşünölebilir.¹⁵

¹⁵ Nuyts (2006), söz konusu 'ahlak' kavramının geniş anlamda tanımlanması gerektiğinden bahsetmektedir. Örneğin, sıradan birinin ahlaksal olarak kabul edilemez bulduğu bir durumu, bir gangster olumlu olarak değerlendirebilir (s. 5). Bunu şöyle yorumlamak olanaklıdır: Çeşitli örneklerin sıralaması, ilgili toplumdaki hukuk-ahlak dengesine ya da olayın geręekleřmemesi durumunda bireyin karşılaşacağı yaptırımın niteliğine bağlı olarak farklılık gösterebilir.

Yukarıda (15-39) arasında sunulan örnekleri aşağıdaki gibi sıralamak olanaklıdır:

- (i) Eylemin gerçekleşmemesi durumunda katılımcının ağır cezai yaptırımla (örn. hapis cezası) karşılaşabileceği örnekler: (16)'daki yasadışı kürtaj yapan doktor ile (26) ve (32)'deki halk, söz konusu eylemleri mutlaka yerine getirmekle yükümlüdür.
- (ii) Eylemin gerçekleşmemesi durumunda katılımcının yaşamsal tehlikeyle karşılaşabileceği örnekler: (17)'de kuş olmak istemeyen genç kızla (21-25)'teki kişilerin, eylemi gerçekleştirmekten başka çareleri yoktur.
- (iii) Eylemin gerçekleşmemesi durumunda katılımcının toplumsal dışlanma/ayıplama ile karşılaşabileceği örnekler: (33-37).
- (iv) Eylemin gerçekleşmemesi durumunda katılımcının onaylanmama ile karşılaşabileceği örnekler: (15)'teki kadı ile (31)'deki polis, yasaların uygulayıcıları olarak katılımcılar üzerinde yetki sahibidir. Ancak burada eylemlerin niteliği de önem kazanmaktadır. Camiye zarar vermek ya da yaşlı bir kadının yüzüne tükürmek öncelikle toplumca kabul edilmeyen davranışlar olduğuna göre katılımcının karşılaşacağı ciddi bir yaptırım olmayacaktır.
- (v) Eylemin gerçekleşmemesi durumunda katılımcının toplumun beklentilerini karşılayamayacağı örnekler: (18)'deki konuşucu/katılımcı (kral) ile (27-30)'daki konuşucu (milletvekili) buldukları görevin gereği olarak üzerlerine düşen yükümlülüğü yerine getirme çabası içindedir; ancak somut bir yaptırım söz konusu olmayacaktır.
- (vi) Eylemin gerçekleşmemesi durumunda katılımcının ortam/koşullar nedeniyle zorluk çekebileceği örnekler: (19-20)'deki konuşucu/katılımcılar (belki de siyasi görüşleri nedeniyle) zorunlulukla ilişkilendirilmiş bir yapı (*mecbur ol-*) kullansalar da eylemleri yerine getirmeleri kendi çıkarlarıdır.
- (vii) Eylemin gerçekleşmemesi durumunda katılımcının herhangi bir olumsuzluk yaşamayacağı örnekler: (38-39).

Özetle, ahlaksal arzu edilirlilik kavramı, dildişi bağlamın da katkısıyla, benzer yapıdaki örnekleri kısmen ayırıştırmaya yardımcı olmaktadır. Ancak, belirli ölçütlerin bulunmaması nedeniyle sadece görel bir sıralama elde edilebilmektedir.

4.5 Gerekliğin İfadesinde Kullanılan Yapıların Dağılımı

Son olarak, yukarıdaki bölümlerde (§ 4.1-4.4) ele alınan örneklerden yola çıkarak gerekliğin ifadesinde kullanılan yapılara değinelim. Bu konuda ilk göze çarpan özellik şudur: Veri tabanındaki resmi dili yansıtan metinler, yapıların

dağılımı ve davranışı bakımından ÖT'ye benzerlik gösterirken, konuşma dilini yansıtan metinlerde KA'na özgü davranışlar dikkat çekmektedir.

Corcu (2008)'deki biçimbirimlerin dağılımına göre (Bkz. § 2), ÖT'de *gerekke -mAll* yapıları, çevrik yapılar olan *zorunda* ve *mecbur*'a göre daha sık görülmektedir. KA'nda ise özellikle konuşma dilini yansıtan metinlerde farklı bir dağılım gözlemlenmiştir. Söz konusu biçimbirimlerin veri tabanındaki dağılımı şöyledir: (i) resmi dili yansıtan metinlerde: *gerek* 91/170 (%53,5) > *-mAll* 56/170 (%32,9) > *zorunda* 11/170 (%6,5) > *mecbur* 7/170 (%4,1) > *şart* 5/170 (%2,9); (ii) konuşma dilini yansıtan metinlerde: *mecbur* 19/36 (%52,8) > *zorunda* 11/36 (%30,5) > *gerek* 5/36 (%13,9) > *şart* 1/36 (%2,8) > *-mAll* 0/36 (%0); (iii) bütün metinlerde *gerek* 96/206 (%46,6) > *-mAll* 56/206 (%27,2) > *mecbur* 26/206 (%12,6) > *zorunda* 22/206 (%10,7) > *şart* 6/206 (%2,9).

Bu dağılımda dikkati çeken iki nokta bulunmaktadır: (i) *-mAll* ekine konuşma dilinde hiç rastlanılmamaktadır; (ii) çevrik yapılar, ÖT'ye göre, (özellikle KA konuşma dilinde) daha fazla sıklıkla kullanılmaktadır. Her ne kadar veri tabanındaki biçimbirim sayısı sağlıklı bir genellemeye olanak tanımasa da, bu iki noktaya ilgili göz önünde bulundurulmaya değer ipuçlarını sıralayalım:

ÖT'de (hem bilgisellik içeren hem de yükümlülük içeren) gerekliliğin ifadesinde kullanılan en önemli dilbilgisel yol *-mAll* ekidir. Ancak, bu ek, veri tabanında sadece meclis tutanaklarında ve (27-28)'de olduğu gibi sadece yükümlülük içeren gereklik işlevinde (56/56 (%100)) kullanılmıştır. ÖT'de (yine hem bilgisellik, hem de yükümlülük içeren) gereklik gösteren bir başka biçimbirim ise *-(y)AcAK* ekidir. Ancak, çalışmanın kısıtlı kapsamında sadece *-mAll* hesaba katıldığından, dilbilgisel biçimbirimlerin oranı 56/353 (%15,9) olarak bulunmuştur. Oysa *-(y)AcAK* eki bu hesaba katılmış olsaydı, bu oranın yükselmesi beklenirdi, çünkü bu ek, KA'nda hem tek başına (örn. (15-16)), hem de gerekliliği güçlendirmek amacıyla belirteçlerle beraber (örn. *kesinlikle* (17)) kullanılabilir.

Bu durumda, bu çalışmanın kapsamında varılabilecek sonuç şudur: KA'nda *-mAll* ekinin konuşma dilini yansıtan metinlerde görülmemesinin nedeni, bu ekin dilbilgiselleşme sürecinin henüz tamamlanmamış olması olabilir. Buna bağlı olarak, *-(y)AcAK* ile *-mAll* arasında ÖT'dekine benzer bir görev dağılımı da gerçekleşmemiş olmalıdır.¹⁶

¹⁶ Veritabanı ağırlıklı olarak birbirini iyi tanıyan (akraba, komşu, tanıdık, vb.) kişilerin doğal konuşmalarından oluştuğundan, Kocaman (1996)'da kibarlık ve resmiyet konusunda yapılan gözlemler tam olarak değerlendirilememiştir. *-mAll* örneklerinin tamamının, *gerek* yapılarının ise büyük çoğunluğunun (91/96 (%94,8)) konuşma dilini yansıtan metinlerde değil de meclis tutanaklarında görülmesi, bu iki yapının görece olarak daha resmi olup yazılı dile özgü olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Bu açıdan, Kocaman (1996)'daki *-mAll* ile ilgili 'gayriresmi ve konuşma diline özgü' (s. 105) gözlemi en azından kullanılan veri tabanı açısından geçerli görünmemektedir.

KA'nda gerekliliğin dilbilgiselleşme süreci gerçekten henüz tamamlanmamış ise, sözcüksel ve çevrik ifade yollarının dağılımının dilbilgisel yollara oranla daha yüksek olması beklenir. Yukarıda (§ 3, Tablo 2) belirtildiği gibi, gerçekten de veri tabanında dilbilgisel biçimbirimler toplamı 56/353 (%15,9) iken, sözcüksel ve çevrik biçimbirimler toplamı 297/353 (%84,1) olarak bulunmuştur. Sözcüksel yapıların kendi aralarındaki dağılımı şöyledir: (i) resmi dili yansıtan metinlerde: *muhtakak* 13/37 (%35,1) > *kesinlikle* 10/37 (%27,1) > *mutlaka* 9/37 (%24,3) > *şart* 5/37 (%13,5); (ii) konuşma dilini yansıtan metinlerde: *muhtakak* 8/20 (%40) > *mutlaka* 7/20 (%35) > *kesinlikle* 4/20 (%20) > *şart* 1/20 (%5); (iii) bütün metinlerde *muhtakak* 21/57 (%36,8) > *mutlaka* 16/57 (%28,1) > *kesinlikle* 14/57 (%24,6) > *şart* 6/57 (%10,5). Çevrik yapıların kendi aralarındaki dağılımı ise şöyledir: (i) resmi dili yansıtan metinlerde: *lazım* 60/85 (%70,6) > *zorunda* 11/85 (%12,9) > *mecbur* 7/85 (%8,3) > *durumunda* 4/85 (%4,7) > *illa* 3/85 (%3,5); (ii) konuşma dilini yansıtan metinlerde: *mecbur* 19/59 (%32,2) > *lazım* 14/59 (%23,7) > *illa* 11/59 (%18,6) = *zorunda* 11/59 (%18,6) > *durumunda* 4/59 (%6,8); (iii) bütün metinlerde *lazım* 74/144 (%51,4) > *mecbur* 26/144 (%18) > *zorunda* 22/144 (%15,3) > *illa* 14/144 (%9,7) > *durumunda* 8/144 (%5,6).¹⁷

Sözcüksel yapılar açısından şu gözlemler sunulabilir: Veri tabanında, ne Kocaman (1996)'da söylem belirtecimsileri olarak sınıflandırılan *şüphesiz*, *kuşkusuz*, *devredilemez*, *hükümsüz*, *yükümlü* biçimbirimlerine, ne de *kesin* ve *her halükarda* belirteçlerine rastlanılmıştır. *Kaçınılmaz* ise sadece bir defa TD (2014)'te geçmektedir (Bkz. yukarıda (4)). *Kesinlikle* ve *şart* biçimbirimlerinin bilgisellik içeren gereklik gösteren örneğine rastlanılmamıştır. *Mutlaka* ve *muhtakak* ise ağırlıklı olarak bilgisellik içeren gereklik göstermektedir (örn. yukarıda (5)'te *mutlaka*).

Çevrik yapılar açısından ise şu noktalar vurgulanabilir: *-mAk durumunda ol-/kal-*yapısı veri tabanında nadiren görülmektedir. Bu yapıyla, görece olarak daha sık görülen *-mAk zorunda ol-/kal-*yapısının ÖT'den farksız bir biçimde kullanıldığı ve KA'nda henüz yaygınlaşmadıkları anlaşılmaktadır. *İlla*, hem (ardından gelen *da* olmadan ve istek ekli yantümce ile) çevrik yapıda (örn. (15), (31)), hem de belirteç işlevinde (örn. (5), (33)) kullanılabilir. Resmi dille karşılaştırıldığında konuşma dilinde daha yaygın gibi görünmektedir. *Mecbur* yapıları, konuşma dilindeki metinlerde daha sık görülmektedir. Bunun bir nedeni, konuşucuların bu metinlerde sık sık geçmişte iç savaş ve göç

¹⁷ Tutanaklardaki toplam sözcük sayısına göre sözcüksel biçimbirim oranı (37/65.000 %0,057), konuşma dilindeki metinlerine göre daha yüksektir (20/110.000 %0,018). Tutanaklardaki çevrik yapı oranı da (85/65.000 %0,131), günlük konuşma metinlerine göre daha yüksektir (59/110.000 %0,054). Bunun ilk akla gelen nedenleri konuşucuların eğitim düzeyi ve metinlerin içeriği olabilir. Ancak, bu konu bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

sırasında yaşadıkları olumsuzlukları ve çaresizliklerini anlatmaları olabilir. Öte yandan, *lazım* yapıları (ÖT ile karşılaştırma olanağı bulunmasa da) bütün veri tabanında sıklıkla kullanılmıştır; ancak, resmi metinlerde sıklığı çok daha yüksektir. Yukarıda belirtildiğı gibi (§ 4.4, örn. (24-25)), *lazım* yapısının yantümcesindeki yükümlülüğün konuşma anında gerçekleşip gerçekleşmeyeceğı belli olmadığından, bu yapıların, konuşucuların gelecekte gerçekleşmesini istedikleri eylemleri dile getirdikleri meclis tutanaklarında daha sık görülmesi doğaldır.¹⁸

5 Sonuç

Bu çalışmada, anlambilim-edimbilim bağlamında KA'nda gereklik ifade eden dilbilgisel, sözcüksel ve çevrik anlatım yolları ele alınarak bu yapıların davranışının mantıksal yaklaşıma özgü kavramlarla açıklanıp açıklanamayacağı saptanmaya çalışılmıştır.

Anlamsal-edimbilimsel açıdan, van der Auwera ve Plungian (1998)'de dillerarası karşılaştırmayı kolaylaştıran, mantıksal açıdan sağlam bir genel çerçeve çizilmesine rağmen, özellikle katılımcı-dışı yükümlülük içeren gereklik örneklerini birbirlerinden kesin çizgilerle ayırmanın güç olduğu görülmüştür. Bu konuda, Nuyts (2006)'da önerilen ahlaksal arzu edilirlikle Narrog (2012)'de önerilen söylem odaklılık ve isteğe dayalılık kavramları, KA verilerini açıklamakta yol gösterici olmuştur. Bu kavramlar ileride yapılacak araştırmalarda hem KA hem de ÖT bağlamında ele alınmaya değer görünmektedir.

Yapısal açıdan ise, KA konuşma dilinde, dilbilgisel yapılardan *-mAll* eki neredeyse hiç kullanılmazken, sözcüksel ve çevrik anlatım yollarının ağırlık kazandığı görülmüştür.

Kiplik anlatımı bakımından ÖT'nin kısmen dilbilgiselleşmiş olduğu bilinmektedir (Erguvanlı-Taylan, 2000). Bu çalışmada elde edilen bulgulara dayanılarak, KA'nın ÖT'ye göre daha da az dilbilgiselleşmiş olduğu ve KA kiplik sistemindeki biçimbirimler arasındaki görev dağılımının henüz kesinleşmemiş olduğu savunulabilir. İleride artsüremli çalışmalar ile bu dilbilgiselleşme sürecinin önceki aşamaları ortaya konulmalı; eşsüremli çalışmalar yoluyla da (özellikle *-(y)AcAK* ekinin de hesaba katıldığı daha geniş bir veritabanı kullanılarak) KA kiplik sistemindeki bütün gereklik biçimbirimlerin sıklığı ve kullanım olanakları incelenerek işlevlerinin görece dağılımı saptanmalıdır.

¹⁸ Toplam 34.054 sözcükten oluşan TD (2014)'te (2014/2, 44. Birleşim) toplam 45 adet *lazım* yapısı bulunmaktadır. Yapılar açısından dağılım şöyledir: 27/45 (%60) ad görevli yantümce, 16/45 (%35,6) *-mak lazım*, 1/45 (%2,2) ad öbeğı + *lazım* ve 1/45 (%2,2) *lazım* + istek eki içeren yantümce.

Kaynaklar

- Ağa-Batkan, N. (2000). *Kıbrıs Baş ve Limasol Türk göçmenlerinin ağızı*. Yayınlanmamış Türkoloji Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi.
- Baykara, İ. (2005). *The Use of Borrowed Words from the Greek Cypriot Dialect by Turkish Cypriots*. Yayınlanmamış Dilbilim Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi.
- Bybee, J., Perkins, R. ve Pagliuca, W. (1994). *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*. Chicago: The Univ. of Chicago Press.
- Coates, J. (1983). *The Semantics of the Modal Auxiliaries*. Londra: Croom Helm.
- Corcu, D. (2003). *A Linguistic analysis of necessity as a part of the modal system in Turkish*. Yayınlanmamış Dilbilim Yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi.
- Corcu, D. (2005). Zorunluluk kipliğı belirtisi –*mAlF*'nin anlamsal içyapısı. *Dilbilim Araştırmaları*, 2005, 33-44.
- Corcu, D. (2008). Gereklilik/zorunluluk kipliğı kodlayıcılarının anlam yapısı üzerine. Y. Çotuksöken ve N. Yalçın (Haz.) 20. *Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri (12-13 Mayıs, 2006)* (s. 101-113). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Yayınları.
- Doğru Akdeniz Üniversitesi İngiliz Dili Eğitimi öğrencilerinin yaptığı görüşmeler. (2005). Magosa.
- Erguvanlı-Taylan, E. (1994). Yantümcelerde Tamlayan Ekinin İşlevi Üzerine. *Dilbilim Araştırmaları*, 1994, 31-41.
- Erguvanlı-Taylan, E. (2000). Semi-grammaticalized modality in Turkish. A. Göksel ve C. Kerslake (Haz.), *Studies on Turkish and Turkic Languages* (s. 133-142). Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.
- Jespersen, O. (1924). *The Philosophy of Grammar*. Londra: George Allen and Unwin Ltd.
- Kocaman, A. (1996). The necessitative mood in Turkish. B. Rona (Haz.), *Current Issues in Turkish Linguistics* (s.104-110). Ankara: Hitit.
- KKTC Cumhuriyet Meclisi Tutanak Dergisi 1999/2, 9. Birleşim. (1999). <http://www.cm.gov.nc.tr/Tutanaklar.aspx> erişim tarihi 20 Temmuz 2015.
- KKTC Cumhuriyet Meclisi Tutanak Dergisi 2014/2, 44. Birleşim. (2014). <http://www.cm.gov.nc.tr/Tutanaklar.aspx> erişim tarihi 20 Temmuz 2015.
- Narrog, H. (2012). *Modality, Subjectivity, and Semantic Change: A Cross-Linguistic Perspective*. Oxford: Oxford Univ. Press.
- Nuyts, J., P. Byloo ve J. Diepeveen. (2010). On deontic modality, directivity, and mood: The case of Dutch *mogen* and *moeten*. *Journal of Pragmatics*, 42, 16-34.
- Nuyts, J. (2006). Modality: Overview and linguistic issues. W. Frawley, W. Klein ve S. Levinson (Haz.), *Expression of Cognitive Categories: The Expression of Modality* (s. 1-26). Berlin: Walter de Gruyter.
- Özokutan, T. (2005). *Kıbrıs Türk Masalları Derleme-İnceleme*. Yayınlanmamış Türkoloji Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Papafragou, A. (2000). *Modality: Issues in the Semantics-Pragmatics Interface*. Amsterdam: Elsevier.
- Van der Auwera, J. ve Plungian, V. A. (1998). Modality's semantic map. *Linguistic Typology*, 21, 79–124.

- Vancı-Osam, Ü. (2001). Cypriot Turkish: Some Empirical Observations. B. Rona (Haz.), *Current Issues in Turkish Linguistics: Volume II* (s. 134-143). Ankara: Hitit.
- Von Fintel, K. (2006). Modality and Language. D. M. Borchert (Haz.), *Encyclopedia of Philosophy* (2. baskı). Detroit: MacMillan.
- <http://web.mit.edu/fintel/www/modality.pdf> erişim tarihi 20 Temmuz 2015.